

ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Н.М.Кузьменко

Прислів'я та приказки відображають багатоманітне життя та духовний світ українського народу. Немає такої сфери життя народу, його побуту, звичаїв, про які б не йшла мова у прислів'ях та приказках. Видатний учений-педагог К. Д. Ушинський писав, що в прислів'ях, як у дзеркалі, відтворені всі сторони життя народу – сімейно - родинна, побутова, господарська, громадська діяльність, потреби, звичаї, погляди на природу і людей, на значення всіх явищ життя.

Найдавнішими за походженням є прислів'я та приказки про природу, її явища, рослинний і тваринний світ. Добробут людей значною мірою залежав від природи, погодних умов. Тому з давніх-давен наші предки стежили за сонцем, місяцем, зірками, поведінкою диких і свійських тварин, щоб передбачити погоду, вберегти урожай. Такі прикметні спостереження відбилися у прислів'ях («Ластівки низько літають - дощ обіцяють», «Пищить снігур - скоро зима буде»). Слов'яни любили й шанували землю, вірили в її силу і щедрість. Набутий народом досвід закріпився в приказках-порадах, як доглядати землю, удобрювати її. Народ здавна помітив, що врожай залежить від сніжної зими та теплих весняних дощів («Багато снігу - багато хліба», «Два дощики в маю - певно бути врожаю»). Більшість прислів'їв про природу вийшла за межі своїх семантичних полів і зараз вживається з переносним значенням. Так, вода стала мірилом людського життя («Літа пливуть, як вода»), чиста вода уособлює чесність, правдивість («На чистій воді не жаль і утонуті» - за щось добре можна й постраждати), каламутна - нечесність, крутість («В мутній воді рибу ловить»). Сонце стало символом щастя, свободи, надій на краще життя («Після дощу і сонце засяє»). За небесними світилами у фольклорі закріпились символічні ознаки людських істот (зоря - дівчина, місяць - парубок та ін.).

З прикметами тісно пов'язані прислів'я-спостереження про зміну погоди, що могло вплинути на хід сільськогосподарських робіт. Хлібороб приурочував ці спостереження до відповідних пір року, які запам'ятовувалися у зв'язку із святами, що припадали на той час. Так, про настання весни говорили: «На теплому Олексі шука-риба лід хвостом розбиває», про тяжкі переднівки раннього літа - «Дожджали Луки - ні хліба, ні муки», «Петрівка - на хліб катівка», про новий урожай - «На Іллі новий хліб на столі» і тощо. Характерно, що у прислів'ях згадувалися тільки ті свята, які були пов'язані з землеробством.

Прислів'я про пори року - енциклопедія хліборобського життя. Після холодної зими настає весна, і всі її ждуть з нетерпінням. Від весняних робіт у полі залежить добробут селянина («Ярь-весна - наша отець і мати, хто не посіє, не буде збирати»). У прислів'ях даються поради, коли розпочинати працю на полі («Зійшов сніжок - берись за плужок»), засівати ріллю добірним зерном («Яке посієш, таке і звієш»), зібрати без втрат урожай («Поки зерно в колоску, не засиджуйсь в холодку»). Осінь пов'язана з дощами («Восени ложка води, а дві болота»), а зима - з холодами («Питається лютий, чи добре взутий»).

Чи не найбільше прислів'їв на хліборобську тему показують ставлення людей до землеробства. Незважаючи на тяжку, виснажливу працю у полі при оранці, у жнива, на косовиці, під час молотби, народ за допомогою афоризмів передав ставлення до праці як основи життя («Землі кланяйся низько, до хліба будеш близько»). Дуже давнього походження вислів «Нивко, нивко, верни мою силку, бо я тебе жала, силку роняла!», в ньому відбилась віра наших предків у те, що земля повертає силу тим, хто працює на ній. Так, після жнив жінці, проказуючи цю приказку, качалися по землі, щоб стати знову сильними, як земля.

Традиційні прислів'я про працю - це вічні істини, життєві узагальнення щодо основи існування людини. У них також відбито соціальна нерівність, прагнення до справедливості, підневільна робота на багатів («На чужій роботі не збагатієш, а згорбатієш», «Заробив води до хліба»), засуджується ледарство («Праця чоловіка годує, а лень марнує»).

Рослинний світ у прислів'ях наділявся людськими рисами. Мале деревце асоціювалося з підлітком, якого треба виховувати («Гни деревину, поки мала»), сила, могутність - з дубом («Жолудь який малий буває, а з нього великий дуб виростає»), слабкість, покірність - з лозиною («Хилку лозину і вітер зігне»). У прислів'ях часто згадуються птахи й звірі, їхні характерні риси пов'язуються з рисами людей. Так, вовк став уособленням жорстокої людини («Пожалів вовк кобилу - залишив хвіст і гриву»), заєць - боязливої («Полохливий заєць і пенька боїться»), лисиця - хитрої («Дивиться лисицею, а думає вовком»), свиня - нахабною, безсоромною («Посади свиню за стіл, а вона й ратиці на стіл»). Такі ж переносні ознаки мають і птахи: орел, сокіл - сильний, швидкий («Клекіт орлячий з-під хмари чути»), сорока - говірлива, ворона - криклива («Сорока від свого язика страждає», «Ворона маленька, та рот великий»).

У той далекий час люди розуміли, наскільки вразливою є природа й застерігали байдужих: "Будь обережний, поряд з тобою інші істоти, дай їм жити...". Високий рівень розуміння явищ природи, екологічне світосприйняття наших предків виявляється у народних прикметах, приказках та прислів'ях: які вимагали ставитись до природи як до святині.

Прислів'я та приказки різноманітні, вони знаходяться поза часовим простором. Усна народна творчість залишається актуальною, припадає завжди до місця, її надбання невіддільні від життя людини, як мова і пісня.